

РОЛЬ І МІСЦЕ СИСТЕМИ ОСВІТИ У ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНІЙ ІНФРАСТРУКТУРІ

У статті розглядається роль і місце системи освіти у загальнонаціональній інфраструктурі суспільства на сучасному етапі розвитку. Аналізуються чинники, що впливають на зростаючу роль системи освіти у суспільстві. Обґрунтовується доцільність виділення системи освіти та науки в окрему галузь загальнонаціональної інфраструктури.

Ключові слова: система освіти, господарська система, інфраструктура.

П.А. Вірченко. РОЛЬ И МЕСТО СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ В ОБЩЕНАЦИОНАЛЬНОЙ ИНФРАСТРУКТУРЕ. В статье рассматривается роль и место системы образования в общенациональной инфраструктуре общества на современном этапе развития. Анализируются факторы, которые влияют на возрастающую роль системы образования в обществе. Обосновывается целесообразность выделения системы образования и науки в отдельную отрасль общенациональной инфраструктуры.

Ключевые слова: система образования, хозяйственная система, инфраструктура.

P.A. Virchenko. EDUCATION SYSTEM: ITS ROLE AND PLACE IN THE NATIONAL INFRASTRUCTURE. In this article the role and the place of the education system in the national infrastructure of the society on the modern stage of development is considered. Some factors which influence the increasing role of the education system are analysed. The expedience of formation of the education system and science into a separate branch of the national infrastructure is substantiated.

Keywords: educational system, economic system, infrastructure.

Актуальність теми дослідження. Перехід до інформаційного суспільства, який в наш час достатньо швидкими темпами відбувається у більшості високорозвинених країн світу, істотно впливає на формування нової парадигми розвитку людства. В таких умовах зростає роль інтелектуальних ресурсів, які стають важливішими за традиційні. Сьогодні знання та інформація виступають вагомими елементами соціально-економічного прогресу будь-якої країни. На різних етапах розвитку цивілізації вони завжди відігравали суттєву роль у подальшому поступі людства, але особливого значення вони набувають саме в умовах розбудови інформаційного суспільства. Разом зі зростанням ролі знань та інформації підвищується і значення системи освіти, яка виступає головним ретранслятором і продуцентом нових знань, як для окремої особистості, так і для всього суспільства.

Система освіти завжди вважалась частиною соціальної інфраструктури. Але за роки незалежності, коли господарський комплекс нашої держави трансформувалася від командної економіки до ринкової, відбулися суттєві зміни в компонентному складі інфраструктури. Ці перетворення, на нашу думку, пов'язані не тільки зі структурними змінами в суспільному виробництві, а й із суттєвим зростанням інтелектуальної скла-

дової всього світового господарства. Крім того, за останній час змінилась свідомість людей, які дедалі частіше розуміють зв'язок між рівнем особистої освітньої підготовки і рівнем свого добробуту, професійної майстерності, культури тощо. Збільшення попиту на освіту, особливо вищу, дозволяє нам говорити про зростаючу роль цієї сфери суспільного виробництва, як на загальнодержавному, так і на особистісному рівні. Можливо, настав час переглянути загальний компонентний склад загальнонаціональної інфраструктури відповідно до сучасних реалій.

Як свідчить **аналіз попередніх досліджень** проблеми інфраструктури стали вивчатися вітчизняними науковцями у середині минулого сторіччя. Зокрема, у другій половині 60-х років ХХ століття у наукових виданнях з'являються статті В. В. Покшишевського [8], С. О. Ковальова [5] та інших авторів, в яких підіймаються питання про необхідність географічного вивчення «сфери обслуговування» (сьогодні значна частина дослідників вважає це поняття синонімом дефініції «інфраструктура») поряд з галузями матеріального виробництва.

Суттєвий внесок у розробку теоретичних питань, щодо різних соціально-географічних та економічних аспектів функціонування інфраструктури, в тому числі і

соціальної, зробила велика когорта науковців, серед яких Е. Б. Алаєв [1], С. Г. Важенін [2], А. П. Голяков [3], М. Ф. Голяков [4], Б. Я. Двоскін [4], М. П. Комаров [6], І. М. Маєргойз [7], О. Г. Топчієв [9], Ж. Т. Тощенко [10], О. І. Шаблій [11], В. М. Юрківський [12], С. О. Юрченко [13], А. Г. Ягідка [14] та інші. Зазначимо той факт, що проблеми інфраструктури у західних наукових колах розглядалися трохи раніше ніж вітчизняними дослідниками.

Метою даної статті є визначення ролі і місця системи освіти у галузевій структурі загальнонаціональної інфраструктури на сучасному етапі розвитку українського суспільства.

Викладення основного змісту дослідження. Визначення місця і ролі системи освіти в соціально-економічному розвитку сучасного суспільства, на перший погляд, можуть здатися завданнями, які вже цілком успішно і достатньо давно вирішені. До такого висновку приводять нас як роботи теоретиків і практиків освіти, так і численні видання міжнародних організацій, які розглядають проблемні питання сучасної системи освіти.

Роль і значення системи освіти у сучасному суспільстві більшість науковців визначає наступним чином:

- система освіти виступає ключовим чинником розвитку тієї моделі суспільства («постіндустріального», «інформаційного», «суспільства знань»), яка сьогодні в найбільш розвинених країнах реально існує, а для країн, що розвиваються та країн з перехідною економікою вона виступає як зразок для наслідування;

- ефективна система освіти, побудована на основі сучасних технологічних інновацій прямо та опосередковано впливає на соціально-економічні, демографічні та виробничі показники будь-якої країни, незалежно від рівня її розвитку;

- підвищується соціальний ефект від капіталовкладень в систему освіти, який, зокрема, проявляється у зростанні рівня суспільної продуктивності праці;

- зростання інтелектуалізації праці, яке виявляється у зміні співвідношення фізичної та розумової праці на користь останньої, свідчить про підвищення ролі системи освіти як для окремої особистості,

так і для держави в цілому;

- окрім цього, в умовах загострення глобальної нестабільності і глобальної конкуренції, освіта виступає важливим елементом національної безпеки держави;

- скорочення термінів амортизації знань виводить систему освіти на відносно новий рівень її функціонування, який для більшості із нас відомий як «навчання протягом життя»;

- для окремого члена суспільства роль системи освіти полягає в тому, що його економічне становище, суспільний статус, ступінь соціальної мобільності виступають похідними від рівня його освіченості.

Зростання ролі освіти в сучасних умовах визначається й іншими чинниками, які виходять за рамки внутрішніх (національних) оцінок.

Кардинальні зміни у техніці, засобах виробництва, технологіях, які є наслідком науково-технічного прогресу та інформаційної революції, суттєво впливають на всі суспільні та господарські процеси, а також позначаються на змінах не тільки просторової та функціональної структури господарства, а й на його галузевій структурі.

З розвитком суспільного виробництва спектр пропонованих населенню послуг постійно зазнає змін. З'являються нові види діяльності, пов'язані з розвитком нової техніки, удосконаленням технологій, широким застосуванням нових знань та інновацій. Електронний переказ коштів або сплата послуг через посттермінали, замовлення залізничних або авіаквитків через Інтернет сьогодні стали повсякденним сервісом для більшої частини населення високорозвинених країн і поступово впроваджуються й для вітчизняних споживачів. Такі зміни беззаперечно можна вважати революційними, бо вони безпосередньо впливають не тільки на звички людей, а й ведуть до зміни галузевого складу всього загальнонаціонального господарства.

В результаті таких трансформацій, постає низка питань, які стосуються доцільності й коректності вжитку певної групи термінів щодо окремих об'єктів та явищ суспільної географії. Це стосується, перш за все, компонентного складу господарства взагалі та інфраструктури зокрема. Якщо в

період панування централізовано-керованої економіки для визначення системи виробничих і невиробничих відносин на загальнодержавному рівні широко застосовувалось поняття «народногосподарський комплекс», то з переходом до соціально-орієнтованої ринкової економіки, на нашу думку, для характеристики загальнонаціональної системи господарства окремо взятої країни доцільно вживати термін «господарська система». Під цим поняттям ми розу-

міємо сукупність всіх секторів, галузей і підгалузей господарства, їх елементів, компонентів та видів діяльності, які забезпечують сталий розвиток і функціонування всіх ланок діяльності суспільства.

Виходячи з запропонованого нами визначення, господарську систему ми пропонуємо поділяти на чотири великі сектори господарства, як це прийнято у світовій практиці – первинний, вторинний, третинний і четвертинний сектор (рис. 1).

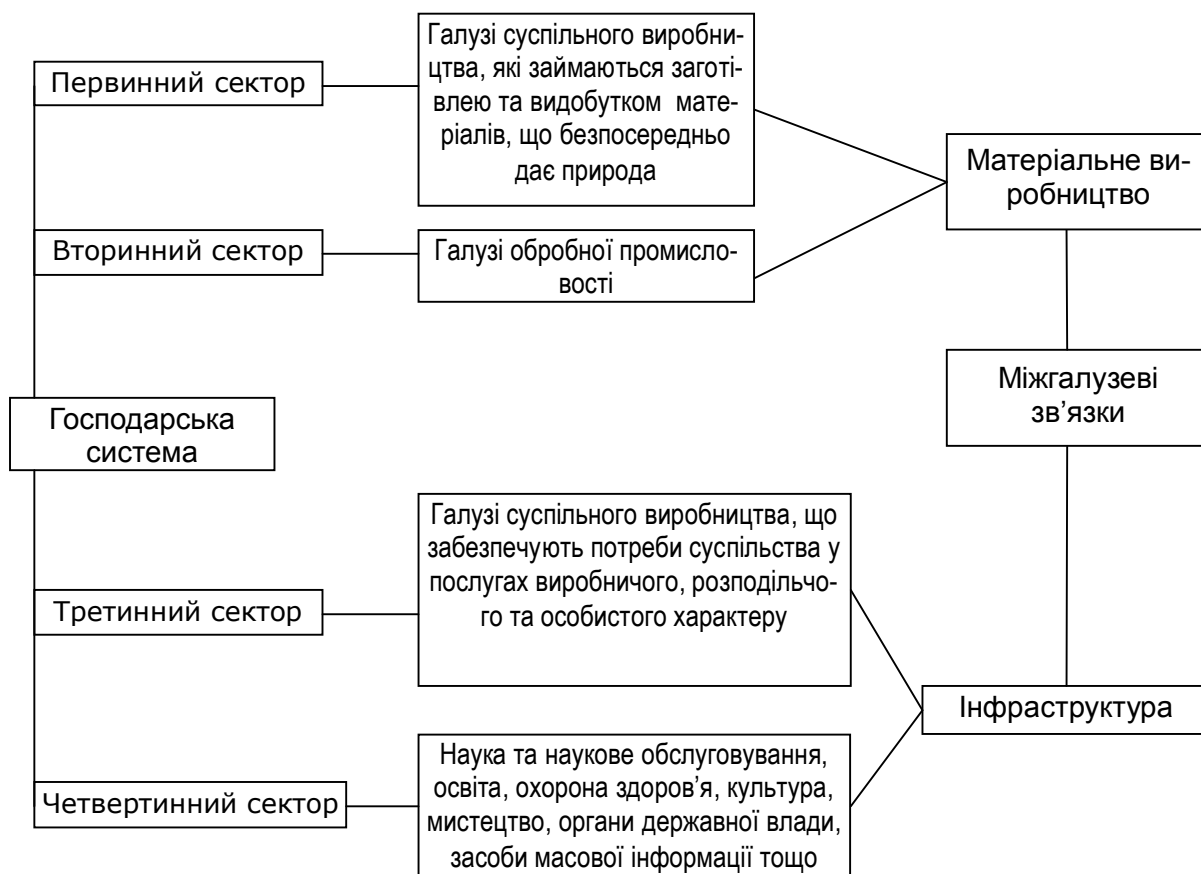

Рис. 1. Галузева структура суспільно-господарської системи (складено автором)

До складу первинного сектору ми пропонуємо відносити видобувну промисловість, сільське, лісове та водне господарство, аквакультуру, тобто ті галузі суспільного виробництва, які займаються заготівлею та видобутком тих матеріалів, що безпосередньо дає природа. Галузі обробної промисловості автор, як і більшість дослідників, також пропонує відносити до вторинного сектору господарства, де відбувається перетворення сировини, отриманої у первинному секторі, на готову продукцію. До складу третинного сектору за нашою

версією потрібно включити всі галузі суспільного виробництва, що забезпечують потреби суспільства у послугах виробничого, розподільчого та особистого характеру. До останнього четвертинного сектору господарства варто віднести науку та наукове обслуговування, освіту, охорону здоров'я, культуру, мистецтво, органи державної влади, засоби масової інформації тощо, які, окрім надання різноманітних послуг, виконують важливі суспільні функції. Таким чином, галузі що входять до складу первинного та вторинного секторів економіки ми пропону-

ємо відносити до матеріального виробництва, а третинного та четвертинного – до галузей інфраструктури

До складу інфраструктури, з нашої точки зору, доцільно відносити: будівництво, транспорт, зв'язок, торгівлю, громадське харчування, енерго-, газо-, водопостачання, житлово-комунальне господарство, побутове обслуговування, освіту, науку, культуру, мистецтво, спорт, туризм, охорону здоров'я, рекреацію, охорону природи, органи державної влади та управління, кредитно-банківські та страхові установи, засоби ма-

сової інформації тощо. Але галузі, які нами віднесені до інфраструктури надають послуги різного профілю, а деякі з них також виробляють кінцевий продукт матеріального характеру (наприклад будівництво), то саму інфраструктуру ми пропонуємо поділяти на виробничу, соціальну, інституціональну, та, враховуючи важливість системи освіти і науки на сучасному етапі розвитку суспільства, можливе виділення науково-освітньої інфраструктури, як її окремої ланки (рис. 2).

Рис. 2. Галузева структура інфраструктури на загальнонаціональному рівні (складено автором)

Виробнича інфраструктура повинна включати ті галузеві підрозділи і види діяльності, які безпосередньо забезпечують нормальне функціонування всієї сфери матеріального виробництва: промислове будівництво, вантажний транспорт та відомчий транспорт промислових підприємств, зв'язок промислових підприємств, заклади громадського харчування на підприємствах,

промислове електро-, газо- та водопостачання тощо.

Соціальну інфраструктуру в свою чергу ми пропонуємо поділяти на соціально-культурну, соціально-побутову, рекреаційно-оздоровчу та туристсько-спортивну. До складу соціально-культурної інфраструктури, варто відносити заклади культури та

мистецтва: театри, філармонії, кіноіндустрію та кінотеатри, музеї, бібліотеки тощо.

Установи та заклади які забезпечують надання побутових та житлово-комунальних послуг, торгівлю та громадське харчування ми пропонуємо включати до складу соціально-побутової інфраструктури.

Зклади охорони здоров'я, діагностично-лікувальні центри, аптеки, санаторії та профілакторії, установи ветеринарної медицини нами віднесені до складу рекреаційно-оздоровчої інфраструктури.

До складу туристсько-спортивної інфраструктури ми пропонуємо відносити туристичні фірми, готельне господарство, спортивні установи тощо.

Державні установи та заклади, які безпосередньо обслуговують потреби не тільки окремого громадянина, а й суспільства в цілому (органи державного управління та охорони громадського правопорядку, кредитно-фінансові, страхові, лізингові та консалтингові установи, громадські організації, органи соціального забезпечення, засоби масової інформації тощо) вважаємо за потрібне відносити до складу інституціональної інфраструктури.

З розвитком науково-технічної та інформаційної революції продовжує зростати роль освіти та науки у суспільстві. Нові знання та інформація в інформаційному суспільстві стають найціннішим товаром. Таким чином стає очевидним те, що від розвитку науково-освітньої інфраструктури сьогодні багато в чому залежить місце країни у світовому глобальному економічному, політичному та суспільному просторі. Тому найрозвинутіші держави світу створюють найбільш сприятливі умови для розвитку системи науки та освіти у своїх країнах, формують цілі науково-освітні комплекси – технополіси, які спеціалізуються на новітніх наукових дослідженнях та підготовці спеціалістів на основі передових інноваційних технологій.

Саме ці кардинальні зміни, які останніми роками відбуваються у світовій структурі суспільного виробництва спонукали нас до виділення науково-освітньої інфраструктури, як окремої важливої складової загальнонаціональної господарської систе-

ми. До складу науково-освітньої інфраструктури ми пропонуємо відносити всі організації та установи системи освіти, наукові установи та організації, а також наукове обслуговування.

Можна посперечатись з автором запропонованої класифікації про доцільність виділення системи освіти та науки в окрему галузь інфраструктури, але, як свідчить багатомісячний історичний досвід, тільки ті країни, які створювали сприятливі умови для розвитку освіти та науки, досягали вагомих результатів у суспільному прогресі.

Висновки. Визначення місця і ролі системи освіти у поступальному розвитку суспільства, а також встановлення напрямків підвищення її ефективності, є тими проблемами, вирішення яких триває достатньо тривалий час. Разом з тим і в сучасних умовах ці проблеми не втратили своєї актуальності як на рівні дослідження найбільш загальних філософських і методологічних аспектів освіти, так і у вирішенні більш конкретних проблем, зокрема проблем компонентної структури освітньої сфери на різних ієрархічних рівнях, від загальнонаціонального до локального.

Всі форми, концепції і підходи до освіти були відповіддю на виклики та завдання свого часу і ефективна форма освіти для країни, соціальної групи або індивіда може бути отримана тільки в результаті комплексних системних досліджень цієї галузі інфраструктури. Важливу роль у створенні дієвої системи освіти беззаперечно відіграють суспільно-географічні дослідження, які дозволяють не тільки проаналізувати її минуле та сьогодення, а й спрогнозувати подальший розвиток системи освіти, знайти модель її ефективного функціонування.

Розвиток світової цивілізації, особливо останніх десятиріч, беззаперечно вказує на зростаючу роль системи освіти в суспільстві. Історичний досвід свідчить про те, що жодна країна світу не змогла побудувати ефективну систему господарювання без достатнього і постійно зростаючого фінансування системи освіти та наукових досліджень, без ефективною структури управління та організації зазначених сфер господарської системи. Власне цими міркуваннями й викликано виділення системи освіти та нау-

ки в окрему галузь загальнонаціональної інфраструктури.

Література

1. Алаев Э. Б. *Экономико-географическая терминология*. – М.: «Мысль», 1977. – 200 с.;
2. Важенин С. Г. *Социальная инфраструктура народно-хозяйственного комплекса*. – М.: «Наука», 1984. – 172 с.;
3. Голиков А. П., Казакова Н. А., Шуба О. А. *Економіка України: фактори виробництва, галузева структура, розміщення, тенденції розвитку: Навчальний посібник*. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2005. – 240 с.;
4. Голиков Н. Ф., Двоскин Б. Я. *Инфраструктурно-территориальный комплекс: (теория, методы, практика)*. – Алма-Ата.: Гылым, 1990. – 224 с.;
5. Ковалев С. А. *Вопросы географии сферы обслуживания населения // География населения*. – М., 1967, Вып. 1.;
6. Комаров М. П. *Инфраструктура регионов мира: Учебник*. – СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 2000. – 347 с.;
7. Маергойз И. М. *Методика мелкомасштабных экономико-географических исследований*. – М.: МГУ, 1981. – 137 с.;
8. Покишишевский В. В. *О картографировании сферы обслуживания/Изв. Всесоюзн. Геогр. о-ва*, 1969, Т. 101, вып. 5.;
9. Топчівс О. Г. *Основи суспільної географії: Навчальний посібник*. – Одеса: Астропринт, 2001. – 560 с.;
10. Тощенко Ж. Т. *Социальная инфраструктура: сущность и пути развития*. – М.: Мысль, 1980. – 206 с.;
11. Шаблій О. І. *Основи загальної суспільної географії. Підручник*. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 444 с.;
12. Юрківський В. М. *Географія сфери обслуговування*. – К.: Вид-во Київського ун-ту, 1989. – с. 4-8.;
13. Юрченко С. А. *Инфраструктура мира: Учебное пособие/Перевод с украинского Юрченко С. А.* – Х.: ХНУ имени В.Н. Каразина, 2006. – 328 с.;
14. Ягодка А. Г. *Соціальна інфраструктура і політика: Навч. Посібник*. – К.: КНЕУ, 2000. – 212 с.